

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Слижук О. А.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

Зміни в українському суспільстві, зумовлені повномасштабним російським військовим вторгненням в Україну, спричинили не тільки освітні втрати у досягненні учнями результатів навчання, а й втрати емоційно-психологічні. Стратегічною метою української освіти стала підготовка сучасного покоління учнів до викликів, пов'язаних з війною та економічною нестабільністю. На думку сучасних учених, «створити кардинально нові освітні моделі в умовах, що склалися, – це майже неможливо» (Малихін, Арістова, Рогова, 2022, с. 70). Погоджуючись із цією думкою вважаємо, що трансформації можливі на рівні змісту, який важливо адаптувати до реалій сьогодення, що сприятиме збереженню освітнього потенціалу здобувачів освіти, їхньої здатності пристосуватися до умов, що склалися.

Навчання української літератури в будь-який час є основою формування вдумливого читача, особистості, здатної критично мислити. Але передовсім – виховання кращих моральних якостей учнів, психологічних властивостей, які допоможуть подолати стрес, зневіру, відчуженість в сучасних реаліях, зумовлених воєнним станом.

У стресових умовах кожна людина має індивідуальну реакцію на подразники: одні зберігають спокій, інші впадають у відчай. Будь-яка стресова ситуація спричинює зміни у психіці. Особливо небезпечними й невідворотними вони є у юному віці. Для їх подолання, як вважають психологи, необхідно формувати психологічну пружність (resilience). Як вважає Ж. Клименко, «сама психологічна пружність дає особистості змогу протистояти життєвим труднощам, зберігати здоров'я і працездатність у різних випробуваннях. Цю здатність людини порівнюють із властивістю пружини, яка, коли її стискають, а

потім відпускають, повертається до свого попереднього стану» (Клименко, 2016, с. 2).

Одним із предикторів психологічної пружності вважається життестійкість особистості. Вивченню цього феномену присвячені праці українських та зарубіжних психологів. На думку С. Мадді та Д. Хошаби, життестійкість (hardiness) являє собою систему переконань про себе, про світ і про відносини зі світом (Maddi, Khoshaba, 1994, с. 267). Конкретизуючи це поняття, С. Кравчук зазначає: «Концепт життестійкість доцільно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурному рівні аналізу є складною інтегральною характеристикою особистості, яка дозволяє особистості протидіяти стресовим факторам, ефективно долати життєві труднощі та котра включає в себе декілька психологічних складових: емоційну, когнітивну, моральну, вольову та поведінкову (Кравчук, 2018, с. 162).

Методичний апарат підручників «Українська література» для 5 та 6 класів (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, 2023) враховує психологічні складники, які сприяють формуванню життестійкості особистості молодших підлітків.

Емоційний складник спрямований на психологічну готовність до співпереживання тим персонажам літературних творів, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, усвідомлення своїх почуттів і переживань.

Когнітивний складник полягає у критичному осмисленні інформації про події, явища, змальовані у художніх творах, формуванні вміння розрізняти стереотипи та не піддаватися масовим уподобанням.

Моральний, вольовий та поведінковий складники формують психологічну готовність долати життєві труднощі, відстоювати свою позицію, встановлювати дружні стосунки з іншими людьми.

Ці складники враховані у моделюванні системи запитань і завдань у підручниках української літератури для 5 і 6 класів. Так, на деталях, які їх характеризують, акцентовано у процесі текстуальної роботи з народною казкою «Яйце-райце» у 5 класі, а системне узагальнення за усіма параметрами передбачено в рубриці «Підсумуй»: «Які події казки «Яйце-райце» тебе

найбільше вразили? Як ти думаєш, завдяки чому герої казки «Яйце-райце» змогли стати щасливими? Поміркуй і розкажи, які звичаї і традиції, описані в казці, тобі хотілося б зберігати в колі своїх рідних і близьких» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2022, с. 36).

У процесі формування життєстійкості на уроках української літератури враховуються принципи наступності, поступового ускладнення навчальних завдань. Розвиток цих життєво необхідних навичок інтегровано у завдання за текстом у підручнику української літератури для 6 класу, наприклад, під час вивчення повісті Івана Андрусика «Вісім днів із життя Бурундука»: «Яке перше враження справив на тебе Івась Бондарук? Як ти думаєш, чому його однокласники / однокласниці називають «Бурундуком»? Як Івась ставиться до свого прізвиська? Чи усвідомлюєш ти, що прізвиська можуть бути образливими? Як Івась вчиться, які шкільні предмети йому до вподоби? А тобі? Яких шкільних предметів, що вивчає хлопець, ще немає у твоєму розкладі?» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2023, с. 229); «Які почуття й переживання викликав у тебе епізод гри Івася у футбол? Перечитай цей фрагмент тексту ще раз. Склади за ним «стрічку настрою». Що призвело до поразки Івася? Перекажи епізод від імені футбольного фаната / футбольної фанатки. Які герої та ситуації в першому розділі в тебе викликали сміх?» (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2023, с. 233).

Досвід пілотування у Новій українській школі навчальних матеріалів, які стануть основою підручника української літератури для 7 класу, дозволив виявити психолого-педагогічні особливості формування життєстійкості особистості учнів цього віку. Попри застороги психологів щодо уникнення гострих тем, пов'язаних із травматичним воєнним досвідом підлітків, доведено, що вони потребують наративізації й осмислення травми. Скажімо, учителька одного із пілотних ЗСО, Ямницького ліцею Івано-Франківської області, Оксана Пачків поділилася враженням про вивчення розділу «Пісенна лірика». Вона акцентувала увагу на тому, що їй за підручником вдалося провести учнів крізь різні епохи, починаючи від Сагайдачного із його люлькою, через початок ХХ століття й епоху легендарних Січових Стрільців, через криївки УПА, аж до

лютого 2022 року, коли на спорожнілому майдані Андрій Хливнюк заспівав «Ой у лузі червона калина». Учителька зазначає: «Це потужна, емоційна лінія, яка вибудовує концепцію українського спротиву, сили духу нашого Воїнства у багатовіковій боротьбі за Україну. Я тішусь, що тепер мої діти співають «Червону калину», знають славень УПА. Із пришвидшеним серцебиттям слухали «Квіти мінних зон», «Місто Марії», у дзвінкій тиші – «Тополлю». Серед моїх учнів є ті, хто втратив на війні батьків, у кого рідні пропали безвісти. Мені, признаюсь, страшно було, як слухати, як правильно і делікатно подати? Але наші діти сильні. Ваш погляд саме на таку концепцію розділу свіжий і емоційно сильний. Очі дітей - найкраща оцінка. Тому щира вдячність за цю потужну хвилю патріотизму».

Отже, у підручниках української літератури для 5-7 класів НУШ система запитань і завдань орієнтована на формування ключових і предметної компетентності, а також враховує морально-психологічний розвиток учнів, зокрема формування їх психологічної пружності і життєстійкості.

Список використаних джерел

1. Каплуненко, Я. (2018). Психологічна пружність і крихкість: екзистенційно-аналітичний погляд. *Психологія та психосоціальні інтервенції*, 1, 41-45.
2. Клименко, Ж. (2016). Формування психологічної пружності особистості засобами художньої літератури. *Всесвітня література в школах України*, 4, 2-6.
3. Кравчук, С. (2018). Особливості психологічної пружності та життєстійкості особистості як чинників запобігання негативним наслідкам воєнного конфлікту. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*, 11, 156-164.
4. Малихін, О., Арістова, Н., Рогова, В. (2022). Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*, 3, 68-76.
<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-68-76>

5. Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., & Слижук, О. А. (2022). Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. *Київ: Видавничий дім «Освіта»*.
6. Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., & Слижук, О. А. (2023). Українська література: підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. *Київ: Видавничий дім «Освіта»*.
7. Maddi, S. R., Khoshaba, D. M. (1994). Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 63. 2. 265–274.